

др Загорка Јекић,
редовни професор Правног факултета у Београду

ПОЈАМ, РЕЛАТИВНОСТ И ЗНАЧАЈ КРИВИЧНОПРОЦЕСНИХ НАЧЕЛА

Рад има неколико целина: 1. Појам кривичнопроцесних начела; 2. Релативност кривичнопроцесних начела и 3. Значај и рангирање кривичнопроцесних начела. Основни циљ рада је да укаже на разноликост дефиниција кривичнопроцесних начела, као и правних начела уопште. Посебно је указано на давно анализирано својство релативности процесних начела, с тим што сам аутор уводи термине објективне и субјективне релативности. Дат је и критички осврт на покушај рангирања процесних начела по њиховом значају.

Кључне речи: Начело. - Кривични поступак. - Дефиниција релативности.

Кривичнопроцесно право је, као и свако друго право, изграђено је на одређеним начелима, одн. принципима. Регулишући поједине установе кривичног поступка, законодавац је поставио одређене принципе на којима је засновао и читав систем кривичног процесног права. Међутим, идентификација тих начела у теорији кривичног процесног права показује велику разноликост. До овога долази не само зато што закон не одређује та начела термилошки, иако је нека од њих сврстао под наслов "Основна начела" у оквиру I главе његових општих одредаба (чл. 1-21), него и због тога што се под појмом начела не подразумева увек иста садржина. Отуда, између свих теоретичара кривичног процесног права постоје разлике не само по броју, него и врсти тих начела, мада су нека од њих присутна код свих (нпр. начело истине, оптужбе, раправности и др.).

Исто тако, анализа општих кривичнопроцесних норми које је законодавац означио као "основана начела" показује да само неки од њих имају својства начела, док друге представљају нека основна права окривљеног (право на одбрану); неоправдано осуђених лица (право на накнаду штете); затим, права свих субјеката (права на употребу свог језика у кривичном поступку); извесне претпоставке (презумпција невиности окривљеног) или једоставно одређена правила која регулишу неку ситуацију у кривичном поступку. Према томе, основна начела наведена у глави I ЗКП-а не обухватају све норме нашег кривичног процесног права у том смислу да би се све оне могле свести на та начела.

Но, она обухватају одређени број врло значајних норми кривичног процесног права, па постављање тих начела доприноси бољем схватању тог права (1). Супротно томе, могу се у оквиру других одредаба Закона о кривичном поступку, било његовог општег или посебног дела, утврдити и друга начела, а не само она која је законодавац изложио у оквиру основних начела кривичног поступка (нпр. начело јавности из чл. 287. и др.). Код издвајања начела која ће бити изложена у неком систему кривичног процесног права морају бити узете у обзир све одредбе ЗКП-а.

I ПОЈАМ КРИВИЧНОПРОЦЕСНИХ НАЧЕЛА

Код дефинисања кривичнопроцесних начела треба поћи од оних одлика које су својствене свим правним начелима и које издваја и општа теорија права, као и неке појединачне правне дисциплине. У том светлу сагледана, прихватљива су сва она тумачења која принципе називају "општим правилима" и "основним мислима" кривичног и грађанског поступка (2) или у њима виде само "израз, обележје једног начина који треба да у највећој мери доприноси остварењу задатка као самосталне установе и задатка права као целокупности" (3). Слично је и схватање по коме је "сваки принцип по својој природи, дејству и обиму, само средство за постизање извесног циља" (4), тј. да су "начела инструменти за остваривање циљева поступка" (5) или "општи захтеви, без обзира да ли је у питању ова или она процесна радња, одн. процесни субјект" (6).

Као што видимо, у теорији права уопште, а посебно у кривичном процесном праву, налазимо само парцијално, понекад и узгредно (Васиљевић), издвајање неких својстава правних начела уместо њихове свеобухватне дефиниције. Дакле, теорија овакву дефиницију још није изградила. То је, уосталом, случај и са неким другим појмовима - на пример, процесним претпоставкама, што констатује и немачки теоретичар Karl Peters (7). Тешкоће око дефинисања принципа вероватно су разлог што многи теоретичари кривичног процесног права (домаћи и страни) уопште не дају њихов општи појам (на пример, Karl Peters (8)) или их излажу само појединачно (као Б. Марковић (9), Н. Henkel (10), Löwe-Resenberg (11) и др.).

(1) Вауер V., *Југославенско кривично процесно право*, Загреб, 1980, стр. 155.

(2) Живановић Т., *Основни проблеми кривичног и грађанског процесног права* (поступка), Београд, 1940, стр. 51.

(3) Благојевић Б., *Начела приватног процесног права*, Београд, 1936, стр. 262.

(4) Благојевић Б., *op. cit.*, стр. 263.

(5) Васиљевић Т., *Систем кривичног процесног права Југославије*, 3. изд., Београд, 1981, стр. 57.

(6) Живановић Т., *op. cit.*, стр. 51.

(7) Peters K., *Strafprozess*, 9. Auflage, Karlsruhe, 1966, стр. 236.

(8) *Ibid.*

(9) Марковић Б., *Уџбеник судског кривичног поступка Краљевине Југославије*, Београд, 1937, стр. 194-216.

(10) Henkel H., *Strafverfahrensrecht*, 2. Auflage, Köln, 1968, стр. 83-115.

(11) Löwe-Rosenberg, *Die Strafprozessordnung*, Коментар, 18. Auflage, Berlin, 1929, стр. 44-45.

Поред наведене дефиниције, у терији кривичног процесног права се јавио и проблем редоследа излагања начела. По неким ауторима (нпр. Димитријевић, Е. Kern (12) битна је класификација процесних начела, док ми сматрамо да је за решење овог питања од значаја повезаност одговарајућих начела са основним појмовима кривичног процесног права или појединим њиховим модалитетима - субјектима, радњама, одлукама и поступком у целини. Тако би, узимајући овај критеријум за одређивање места сваког појединог начела у теоријском систему кривичног процесног права, код субјекта могло бити речи о начелу *pe bis in idem*; код кривичног суда о начелу зборности; код државног тужиоца о начелу облигаторности итд. Сличан методолошки приступ имају још неки аутори (Т. Живановић и Т. Васиљевић (13)), иако се код њих уочава извесна недоследност у том погледу па се, мимо наведене повезаности, излажу поједини принципи и као самосталне целине.

II РЕЛАТИВНОСТ КРИВИЧНОПРОЦЕСНИХ НАЧЕЛА

Релативност, као особину кривичнопроцесних начела, не истичу сви правни теоретичари. Међутим, та чињеница не умањује тачност наведеног својства ових процесних института. Оправданост те констатације произаћи ће као логичан закључак после излагања неких одабраних (иако супротних нама) ставова о природи процесних начела и њиховим особеностима.

По снази аргумената, као прво можемо издвојити схватање Б. Благојевића. По њему, процесни принципи "не представљају никакве априорне постулате који би се као нужности, једном за свагда, наметали у погледу поступка. Ови принципи добијају, онда када буду као појаве доведени у тесну везу са процесним установама (а преко њих и са свим друштвеним чиниоцима) један *релативистички* карактер" (14). То се односи како на природу ових принципа, тако и на њихов обим и дејство. Они се, схваћени овако, "јављају као одблесак општих друштвених појава и тежњи у области процесних института и процесног права па, следствено и нужно, прате и промене које настају у овом погледу. Отуда, с обзиром на особину релативитета друштвених појава и преображаја у погледу њиховог постојања (особину која је опште обележје свих друштвених чињеница), принципи процесног права не представљају сами по себи никакве апсолутне захтеве и истине. Они имају задатак само да изразе начин на који се може најбоље постићи остварење циља поступка као друштвене установе и, у крајњој линији, коначног циља права" (15).

На релативност процесних начела посебно је указао Т. Васиљевић који анализира њихову трансформацију како у југословенском, тако и у неким страним процесним законодавствима (француском, немачком

(12) Kern E., *Strafverfahrensrecht*, 7. Auflage, München, 1965, стр. 40-65.

(13) Живановић Т., *op. cit.*, стр. 51; Васиљевић Т., *op. cit.*, стр. 57.

(14) Благојевић Б., *op. cit.*, стр. 263.

(15) *Ibid.*

итд.) (16). Исти аутор указује и на факторе који утичу на промену или увођење процесних принципа уопште, а који се налазе и у области права и ван те области (ови други су многобројнији и значајнији). "Најважнији фактор стварања, преображаја и нестајања процесних принципа јесте подизање општег нивоа културе, напретка знања људи, већа развијеност осећања хуманости и свести о општем интересу, тј. у једној друштвеној клими која чини да одређени процесни принцип мора да дође или да оде. Та стања изазивају формирање нових принципа, али много чешће имају за последицу проширивање важећих на нова подручја и нове објекте који, по ранијем стању у друштву, нису могли бити обухваћени. То се чини утолико пре, што је током времена потреба заштите неких објеката дефинитивно отпала или је битно смањена и то дозвољава да се обухвате нове области: принцип заштите личне слободе грађана примењује се данас, када личну слободу грађанина власти мало угрожавају; на заштиту интимног живота учесника кривичног поступка, посебно окривљеног (иако је таква заштита до недавно сматрана крајњим претеривањем, она се сада прихвата или јој се бар нико озбиљно не супротставља" (17).

Од свих утицаја на процесне принципе, по мишљењу истог аутора, свакако је најснажнији утицај моралних ставова маса, подручје на које су масе најмање индиферентне и где је раскорак са науком и позитивним правом највише могућ: дефинитивни ставови у погледу укидања тортуре, забране нарко-анализе при испитивању окривљеног; искључење употребе доказа прибављених на незаконит начин, формиран су управо под пресудним утицајем овог фактора (18).

У области права, један од фактора који утиче на процесне принципе су измене у области материјалног кривичног права (нпр. индивидуализација казне, решење питања кривичне одговорности малолетника и др.) (19). Исто тако, дешава се да неки процесни принцип остаје, али да се мења циљ коме он треба да служи, односно да се мењају разлози за његово постојање. Као пример наведен је принцип учешћа грађана у суђењу који је "имао неколико генерација разлога" за своје постојање, а они су се сукцесивно смењивали (20).

Према томе, можемо да закључимо да процесна начела нису непроменљива, иако се то често губило из вида (21). Такође, не сме се дозволити да се поједина основна начела окамене и претворе у догму и да, од некадашње напредне покретачке снаге, постану кочница нормалног развитка процеса (22).

Наведени облик релативности кривичнопроцесних принципа можемо означити као *објективну релативност* јер се њихово увођење и промена везују за извесне реалне друштвене околности. За разлику од

(16) Васиљевић Т., 2, *Трансформација принципа кривичног процесног права*, "Анали Правног факултета у Београду", 1969, бр. 3-4, стр. 297-306.

(17) Васиљевић Т., 2, *op. cit.*, стр. 300.

(18) *Ibid.*

(19) *Ibid.*

(20) *Ibid.*

(21) *Ibid.*

(22) Васиљевић Т., 1, *op. cit.*, стр. 57.

овога, евидентно је и то да сваки аутор прави другачији каталог процесних начела у целини. Тако на пример, неки издавају начело процесне економије (Димитријевић), начело поштења процесних учесника поступка (Васиљевић) (23), начело "in dubio pro reo" (Kern) (24) итд. До тога долази јер се аутори руководе сопственом оценом о значају појединих начела и потреби да се одређени институти означе као процесни принципи. Ту је, свакако, реч о *субјективној релативности*. Тачније, у питању је различити методолошки приступ код обраде појединих института, а он може бити предмет само једне научне полемике у којој би аргументи "за" и "против" укрстили своју снагу и оправдали њихову одрживост.

Ипак, треба рећи да се у радовима свих теоретичара кривичног процесног права може наћи изванредан број подударних принципа, дакле оних који су недвосмислено означени као процесна начела (истина, слободно судијско уверење, јавност, непосредност и др.).

III ЗНАЧАЈ И РАНГИРАЊЕ КРИВИЧНОПРОЦЕСНИХ НАЧЕЛА

Значај кривичнопроцесних начела произлази већ из њихове дефиниције као средства која су, по својој природи, дејству и обиму, погодна за постизање одређеног циља у кривичном поступку. Међутим, поред овог општег и заједничког обележја свих процесних начела, неки аутори су покушали да рангирају принципе према њиховом појединачном значају, издавајући тако оне који су на врху те лествице и друге који имају маргиналну улогу у поступку. Најдоследнији у спровођењу овакве концепције је Б. Петрић који сматра да је принцип *истине* основно начело кривичне процедуре, а да су сва остала начела у функцији утврђивања истине (25). Други аутори (нпр. Васиљевић) издавају *основна начела* кривичног поступка јер се на њима "заснива систем кривичног поступка, инспирише организација поступка и уређење појединих процесних института" (26). По речима истог аутора, та основна начела су некад израз политичких тенденција, некад резултат техничког и стручног искуства, а најчешће комбинација једног и другог (27).

Поједини теоретичари везују основна начела за процесне *субјекте* (истражно и оптужно начело) (28) и процесне *радње* (начело усмености, јавности и непосредности, начело поштења учесника поступка и сузбијање злоупотребе процесних права итд.) (29). Томе треба додати и начела која су релевантна за процес судског *одлучивања* (начело већине, начело слободног судијског уверења и двостепености судског одлучивања) (30). Супротно оваквој концепцији која преов-

(23) Васиљевић Т., 1, *op. cit.*, стр. 254.

(24) Kern E., *op. cit.*, стр. 40.

(25) Петрић Б., *Коментар Закона о кривичном поступку*, 2. изд., Београд, 1986, I књ., стр. 38.

(26) Васиљевић Т., 1, *op. cit.*, стр. 56.

(27) *Ibid.*

(28) Васиљевић Т., 1, *op. cit.*, стр. 64.

(29) Васиљевић Т., 1, *op. cit.*, стр. 235-255.

(30) Јекић З., *Кривично процесно право*, 4. изд., Београд, 1990, стр. 186-188.

лађује у теорији кривичног процесног права, налазимо тумачење Eduarda Kerna (немачког аутора) по коме постоје и начела битна за доказе. Поменути теоретичар издваја начело непосредности извођења доказа, оцене доказа и начело "in dubio pro geo" (у сумњи, повољније за окривљеног) (31).

Као што се види, рангирање процесних начела је, у ствари, њихова класификација за коју смо већ рекли да сама себи не може бити научно оправдани циљ јер нема никакву сврху ни функцију. С друге стране, свако начело има своје место и улогу у кривичном поступку како у одређеној процесној ситуацији, тако и за поступак у целини, било да су у питању процесне радње, субјекти, судске одлуке или докази. За сваки од њих карактеристична су три елемента: *природа*, *обим* и *дејство*. Поштовање или повреда било ког од њих има својеврсну процесну последицу: валидност или неправилност процесне радње, истинитост или погрешку у судским одлукама. Према томе, сва начела кривичног поступка морају да се реализују на правилан начин, онако како то налажу устав и закон и нема унапред прописане формуле која би, упркос повреди неког принципа, обезбедила "опстанак" судске одлуке и додала јој атрибут "законите". Другим речима, принципи се не примењују изоловано, већ сукцесивно или истовремено у свом тоталитету, па их је немогуће изоловати ни у њиховом научном разматрању.

(Примљено 2.4.1994)

Dr. Zagorka Jekić,
Professor of the Faculty of Law in Belgrade

THE NOTION, RELATIVITY AND SIGNIFICANCE OF PRINCIPLES OF CRIMINAL PROCEDURE

Summary

Out of the multitude of definitions of principles of criminal procedure, the author attempts to choose those which most completely express the essence of these procedural institutes. It is not possible to single out just one as being correct, since each one of them points at different essential property of these institutes. Particular attention is dedicated to the relativity of principles of criminal procedure and to some principal factors influencing their transformation. These factors emerge out of the sphere of law or outside it (real social circumstances). Also introduced are the notions of objective and subjective relativity which are explained and classified into relevant categories. Finally, the review is made of various methodological approaches by individual authors treating the principles of criminal procedure, who connected them with subjects, actions, judicial decisions or evidence.

Key words: *Criminal procedure principles. - Criminal procedure. - Definition of relativity.*

---

(31) Kern E., *op. cit.*, стр. 40.

*Zagorka Jekić,
professeur à la Faculté de droit de Belgrade*

LE CONCEPT, LE CARACTÈRE RELATIF ET L'IMPORTANCE DES PRINCIPES DE PROCÉDURE PÉNALE

Résumé

L'auteur a essayé avant tout de choisir, parmi de nombreuses définitions des principes de procédure pénale, celles qui, de son avis, reflètent l'essence de ces instituts de procédure. On souligne dans ce sens l'impossibilité de dégager une seule définition comme exacte, étant donné qu'elles insistent sur diverses caractéristiques essentielles des principes de procédure. L'auteur accorde une attention particulière au caractère relatif des principes de procédure pénale, tout en énumérant certains facteurs importants qui influent sur leur transformation, et qui découlent du droit lui-même ou de certains domaines qui sont en dehors du droit (des circonstances sociales réelles). L'auteur introduit aussi les notions de relativité objective et subjective, tout en exposant en même temps les motifs d'une telle classification. A la fin, l'auteur présente les diverses approches méthodologiques utilisées par divers auteurs qui exposaient les principes de la procédure pénale en les rattachant aux sujets, aux actes, aux décisions des tribunaux ou aux preuves.

Mots clé: *Le principe. - La procédure pénale. - La définition du caractère relatif.*